

KRZYSZTOF KORPYSZ, HENRYK ROSZKOWSKI
*Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego
w Warszawie*

DZIAŁALNOŚĆ FUNDACJI WSPIERAJĄCEJ ZAOPATRZENIE WSI W WODĘ W DZIEDZINIE BUDOWY WIEJSKICH SYSTEMÓW WODOCIĄGÓW I KANALIZACJI

Artykuł prezentuje niektóre rzeczowe efekty działalności Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę w zakresie budowy wodociągów i kanalizacji. Autorzy prezentują charakter typowych inwestycji. Omawiane są skutki i efekty pośrednie i bezpośrednie budowy wodociągów. Uwzględnione są także niematerialne efekty działania Fundacji w dziedzinie rozwoju przedsiębiorczości na terenach wiejskich.

W Polsce występuje ogromne niedoinwestowanie i luka w dziedzinie infrastruktury wodociągowej i kanalizacyjnej. [4, 6, 7, 8, 9] Duże jest także zapotrzebowanie na budowę instalacji wodno-kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków. Środki finansowe, będące obecnie w dyspozycji Rządu Polskiego jak i samych rolników, nie są w stanie pokryć potrzeb w tym zakresie. W świetle powyższych faktów działania zmierzające do pozyskania zagranicznych funduszy dla wspierania budowy instalacji wodno-kanalizacyjnych oraz oczyszczalni ścieków należy uznać za wysoce pożądane.

Jednym z najlepszych przykładów bogatej w osiągnięcia działalności jest praca Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę na rzecz pomocy polskiemu rolnictwu. W ciągu 5 lat Fundacja, dzięki wsparciu finansowemu, przyczyniła się do objęcia systemami wodociągowymi i kanalizacyjnymi 27.286 - wobec zakładanych 4500 - 9000 gospodarstw. W rzeczywistości liczba gospodarstw, których warunki poprawiły się, jest większa. Trudno oszacować o ile, bo wspomagane inwestycje obejmowały stacje wodociągowe, sieci przesyłowe,

zbiorniki i oczyszczalnie ścieków obsługujące również wsie pozostające poza ewidencją Fundacji [3].

Rzeczywisty rozmiar wsparcia udzielonego przez Fundację ponad trzykrotnie przekroczył zakładane ramy w ich maksymalnych wartościach (tab. 1). Jedynie z funduszy USAID wsparto wykonanie 341 inwestycji, których efektem było przyłączenie w ciągu 6 lat do sieci wodociągowej 29.730 gospodarstw, a do kanalizacji 3.394 gospodarstwa. Łącznie więc z pomocy USAID skorzystało ponad 33 tys. gospodarstw wiejskich. Przyjmując liczebność rodziny wiejskiej na 5 - 6 osób, pozwala to oszacować liczbę bezpośrednich beneficjentów tej pomocy na co najmniej 165 tys. osób [3, 5]. Dane w tabeli 1 wykazują jednak, że istnieje ogromna dysproporcja między rozwojem systemów wodociągowych, a budową systemów kanalizacyjnych.

W wyniku wsparcia inwestycji środkami z grantu USAID przyłączono do sieci wodociągowej 6% ogólnej liczby gospodarstw podłączonych w Polsce na przestrzeni 5 lat. W roku 1989 udział ten wyniósł nawet ponad 25%, co wyjaśnić można bardzo trudną wówczas sytuacją gospodarczą (wysoka inflacja, załamanie gospodarcze) oraz przekazywaniem pomocy w formie dotacji [3, 5, 6, 7].

W odniesieniu do budowy instalacji kanalizacyjnych odpowiedni udział wyniósł w ciągu 5 lat 38% ogólnej liczby skanalizowanych w tym czasie gospodarstw. Wy tłumaczeniem powyższego faktu jest bardzo niska, w liczbach bezwzględnych, liczba realizowanych inwestycji kanalizacyjnych na wsi oraz korzystniejsze niż dla wodociągów warunki dotowania i kredytowania tych inwestycji (odsetki w wysokości 0,2 stopy kredytu refinansowego oraz udział własny mieszkańców w wysokości 10%) [10].

Znaczny spadek liczby gospodarstw przyłączonych w ramach grantu do kanalizacji jaki wystąpił w 1991 roku można tłumaczyć dwiema przyczynami: odejściem od systemu dotacji i przejściem na system pomocy w formie preferencyjnego kredytu [10] oraz generalnie znacznie wyższymi kosztami sieci kanalizacyjnej wynoszącymi 0,6 - 1,1 mln zł/m wobec około 0,15 mln zł/m dla wodociągowej (dane dla roku 1993, przy kursie 1 \$ = 21.000 zł). Ponadto potrzeba budowy kanalizacji w warunkach wiejskich jest stosunkowo słabo uświadamiana i artykułowana przez społeczności lokalne.

Analiza przeprowadzana przez pracowników Fundacji w grudniu 1990 r. w 10 wsiach [5] wykazała, że w ciągu dwu lat od uruchomienia wodociągu w ponad 50% gospodarstw urządzono łazienki, a w 40% zainstalowano pralki automatyczne. Już w 92% gospodarstw podłączonych do sieci wodociągowej wybudowano zbiorniki na ścieki bytowe. Ścieki z 5 wsi wywożono do oczyszczalni, z pozostałych 5 - na pola. Cena wody wyniosła od 200 zł/m³ dla wsi czerpiącej wodę ze źródła do 2093 zł/m³ (poziom cen 1990 r.) przy czerpaniu ze studni głębinowej. W 5 wsiach wzrosła liczba szklarni i namiotów foliowych, a w 6 nastąpił rozwój upraw warzywniczych od 6% do 100%.

Tabela 1.

Efekty rzeczowe realizacji działań Fundacji

WYSZCZEGÓLNIENIE	1988	1989	1990	1991	1992	1993	RAZEM
Wykonywane przyłącza wodociągowe do budynków na wsi ogółem ^{a)} (w tys.)	50,2	49,8	63,8	94,2	140,5	153,7	398,5
— w tym w ramach grantu USAID szt.	3599	12821	2677	2339	2500	5794	29730
jako odsetek wszystkich przyłączy, %	7,2	25,7	4,2	2,5	1,8	x	x
w tym w formie dotacji szt.	3599	12821	2677	—	—	—	19097
Wykonane przyłącza kanalizacyjne do budynków na wsi ogółem ^{a)} (w tys.)	0,3	-2,1 ^{b)}	1,9	6,1	2,6	6,0	8,8
— w tym w ramach grantu USAID, szt.	—	1261	1197	70	822	44	3394
jako odsetek wszystkich przyłączy, %	—	x	63,0	1,2	31,6	x	x
w tym w formie dotacji szt.	—	1261	1197	—	—	—	2458

a) Rocznik Statystyczny GUS 1991, 1993

b) ujemna wartość wynika ze zmiany statusu miejscowości - skanalizowane wsie uzyskały status miasta.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych GUS, i danych Fundacji [3, 5, 6, 7, 8, 9]

Według opinii lekarzy, wyraźnie zmniejszyła się liczba przypadków zachorowań na schorzenia układu pokarmowego (szczególnie we wsi Kamionka-Piaski woj. Leszno). Lekarze weterynarii stwierdzili w 2 wsiach poprawę higieny produkcji mleka i w 1 - poprawę ogólnej zdrowotności zwierząt. W opinii mieszkańców, dzięki budowie wodociągu wzmocnieniu uległy więzi sąsiedzkie i środowiskowe, umocniło się przekonanie o sile społecznego wysiłku, powstały dalsze inicjatywy: telefonizacja - 5 wsi, budowa drogi - 8 km w 3 wsiach, gazociąg - 1 wieś, remonty dróg i budynków publicznych - 2 wsie. Równocześnie jednak obiektywna sytuacja gospodarcza i społeczna^[4, 7, 8] (duża inflacja, wzrost cen, wysokie bezrobocie, pauperyzacja, spadek produkcji itp.) niwelowała w pewnej mierze pozytywne aspekty oddziaływania budowy wodociągów.

Analiza skutków inwestycji wodociągowych przeprowadzona w czerwcu i lipcu 1992 r., obejmująca 15 wsi (innych niż analizowano w 1990 r.) liczących

1817 gospodarstw^[5] wykazała, że w ciągu dwu lat od uruchomienia wodociągu w ponad 36% gospodarstw urządzono łazienki (od 8% do 100% w różnych wsiach), a w 22% (od 4% do 94% w różnych wsiach) zainstalowano pralki automatyczne. W 83% gospodarstw wybudowano szczelne zbiorniki na ścieki bytowe. Ścieki z 5 wsi są wywożone do oczyszczalni, z pozostałych - na pola.

Cena wody wyniosła od 500 zł/m³ dla wsi czerpiącej wodę ze źródła do 4000 zł/m³ (poziom cen 1992 r.) przy czerpaniu ze studni głębinowej. W 8 wsiach wzrosła powierzchnia upraw pod osłonami, przyrost wyniósł od 100 m² do 1100 m², a w 6 nastąpił rozwój upraw warzywniczych od 10% do 300%. Jedną z przyczyn wzrostu była dostępność bieżącej wody do nawodnień.

Poniżej przedstawiono oszacowanie efektów finansowych (na poziomie cen roku 1992) podłączenia gospodarstw do wodociągu i kanalizacji w odniesieniu do tych gospodarstw, które uprzednio dowoziły wodę do celów bytowych i produkcyjnych (w badanych rejonach stanowiły one zdecydowaną większość, ok. 90%) oraz tych, które dysponowały tylko własnym dołem bezodpływowym do usuwania ścieków, a zostały podłączone do instalacji kanalizacyjnej.

Analiza taka oparta na danych zebranych w terenie i wywiadów z rolnikami pozwala przyjąć, że dowożenie wody z odległości nawet do 6 km, zajmowało rolnikom od 1 do 4 godzin dziennie (w skrajnych przypadkach do 8 h) i wymagało zaangażowania ciągnika, przyczepy, cysterny i jednej lub dwóch osób. Woda często była pobierana z zanieczyszczonych cieków i jezior (3 wsie).

Według danych GUS^[8, 9] średni koszt robocizny na wsi wynosił w 1992 r. 330.000 zł za dniówkę (ok. 24 \$ przy kursie 1\$ = 13.860 zł); przy założeniu, że dowóz wody zajmował 1/3 dniówki, to roczny koszt dowozu wody wyniósłby 40 mln zł, jeśli tylko 1/4 dniówki to ok. 30 mln zł rocznie. Zakładając, na podstawie zebranych danych, że roczne zużycie wody w gospodarstwie wynosi około 400 m³, przy cenie 4.000 zł/m³, to łączny koszt dostawy wraz z ułamkowym udziałem kosztów amortyzacji (wkładu finansowego rolnika w budowę wodociągu) określić można na 2 mln zł rocznie. Korzyści finansowe dla jednego gospodarstwa oszacować więc można na kwotę 38 lub 28 mln zł rocznie, czyli 2.700 lub 2.000 \$ (przy kursie 1\$ = 13.860 zł).

Podobna analiza dla gospodarstw podłączonych do kanalizacji, przy założeniu, że koszt usunięcia ścieków wynosi ok. 50.000 zł/m³, przy wywożeniu beczkowitzem, zaś tylko ok. 5.000 zł/m³, przy kanalizacji; prowadzi do konkluzji, że roczny efekt finansowy może być oszacowany na ok. 4.000.000 - 8.000.000 zł czyli 290 do 580 \$ (przy kursie 1\$ = 13.860 zł) na jedno gospodarstwo. Tak duży przedział szacunku wynika zarówno ze znacznej zmienności zarówno kosztów wywożenia, jak i ilości wytwarzanych w gospodarstwach ścieków.

Dla inwestycji wspieranych przez Fundację z funduszy USAID w 10 wsiach woj. kaliskiego, konińskiego i toruńskiego zebrano dane prezentujące rzeczowy

i finansowy zakres inwestycji, źródła finansowania oraz udział poszczególnych instytucji w tym finansowaniu ^[5]. Zbiorcze dane zestawiono w tabeli 2.

Tabela 2.

Rzeczowe i finansowe aspekty inwestycji wodociagowych wspieranych z funduszy USAID

Rodzaj danych	Wartość maksymalna	Wartość minimalna	Wartość średnia
1. Długość sieci [m]	31 676	1 720	10 152
2. Liczbą przyłączonych gospodarstw	160	10	70,0
3. Koszt ogólny inwestycji [mln zł]	4 063	45	740
4. Udział mieszkańców [%]	55,3	5,5	27,5
5. Środki Urzędu Gminy [%]	51,0	0	31,6
6. Środki Urzędu Wojewódzkiego [%]	57,5	0	20,6
7. Inne środki [%]	89,5	0	27,0
8. Środki Fundacji [%]	32,5	5,0	22,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie wizytacji terenowej i materiałów Fundacji ^[5].

Z danych wynika, że inwestycje wspierane przez Fundację należą do średnich - długość sieci około 10 km i przeciętnie 70 przyłączy. Udział mieszkańców w finansowaniu był dość duży - średnio 28%, w ostatnich latach 30 - 50%, zaś udział środków Fundacji oscylował w granicach 22%. Znamienny jest wysoki udział urzędów administracji gminnej (samorządowej) oraz wojewódzkiej, sięgający 58% oraz innych instytucji (np. Państwowy Zakład Ubezpieczeń) we współfinansowaniu (nawet do 29%) inwestycji.

Zebrane opinie od nauczycieli, pracowników placówek oświatowych i kulturalnych, lekarzy medycyny i lekarzy weterynarii, przedstawicieli Ochotniczych Straży Pożarnych i innych kompetentnych osób (tzw. lokalnych autorytetów) oraz wyniki rozmów w czasie wizytacji terenowych stanowią dowód na widoczne, odczuwalne i trwałe efekty podjętych i zrealizowanych inwestycji wspieranych przez Fundację. Zwraca się w nich uwagę na aspekty dające się pogrupować w następujący sposób:

- dostarczanie dobrej jakościowo wody, usunięcie konieczności dowożenia wody,
- pewność i niezawodność dostawy wody, niski koszt dostawy wody i odprowadzania ścieków, możliwość nieskrępowanego korzystania z wody,
- pozytywne zmiany w stanie higieny i zdrowotności, poprawa kultury osobistej i higieny, poprawa zdrowotności,

- ograniczenie występowania chorób zakaźnych, spadek infekcji bakteryjnych,
- skanalizowanie szkół i innych obiektów publicznych, budowa sanitariatów, wzrost kultury i higieny osobistej dzieci i młodzieży,
- budowa łazienek i sanitariatów w gospodarstwach.
- oszczędności finansowe, oszczędność czasu,
- zmniejszenie uciążliwości życia,
- ujawnienie nowych aktywnych osobowości na wsi, rozwój kolejnych wspólnych inicjatyw społecznych,
- tworzenie kolejnych Komitetów Społecznych do telefonizacji, gazyfikacji wsi,
- unowocześnienie i zwiększenie atrakcyjności życia i mieszkania na wsi,
- ułatwienie życia kobiet wiejskich (pranie, sprzątanie, przygotowywanie posiłków, higiena),
- zwiększenie liczby urządzeń domowych (pralki automatyczne, zmywarki),
- praktyczna nauka i wdrażanie zasad demokracji i samorządności, inspiracja dla sąsiednich wsi dla podobnych inicjatyw,
- możliwość zapoznania z nowoczesnymi technikami i technologiami stosowanymi przy budowie sieci wodno-kanalizacyjnych,
- zapoznanie z procedurami obowiązującymi w gospodarce rynkowej (przetargi, wybór ofert, kredyty, obsługa bankowa, zabezpieczenia hipoteczne, itp.),
- pozytywne zmiany w produkcji rolnej, drobnym rzemiośle i handlu,
- poprawa zdrowotności, wydajności i produktywności zwierząt,
- możliwość wprowadzenia nowych technologii produkcji rolnej lub ich unowocześnienie (dojarki mechaniczne, poidła, systemy karmienia, pielęgnacji i utrzymania czystości, nawadnianie),
- poprawa organizacji produkcji rolnej,
- stworzenie potencjalnych warunków do rozwoju i wzrostu produkcji rolnej,
- powstanie zakładów przetwórstwa spożywczego (masarnie, piekarnie, ubojnie itp.), powstanie wielu nowych sklepów spożywczych i innych zakładów małego biznesu,
- stworzenie potencjalnych warunków oraz infrastruktury do rozwoju handlu, usług i przetwórstwa oraz wzrostu produkcji,
- wzrost bezpieczeństwa przeciwpożarowego, usunięcie konieczności dowożenia wody do celów gaśniczych, możliwość gaszenia pożarów w zarodku przed przybyciem straży pożarnej.

Dodać należy, że Fundacja poprzez ustalone zasady wykorzystania funduszy, obowiązku wyboru wykonawcy w drodze przetargu, przyczyniała się do racjonalizacji kosztów inwestycji. Ekspersi fundacji zalecali zakup podstawowych materiałów (np. rur wodociągowych) bezpośrednio przez inwestora, a nie wykonawcę.

Podsumowanie

Fundacja stała się trwałym elementem struktury społeczno-ekonomicznej sektora rolnego w Polsce, a pozyskiwane wpływy i dochody zapewniają ciągłość jej działania. Na koniec października 1993 roku Fundacja dysponowała - z przeznaczeniem na zgodne z celami statutowymi kredyty - kwotą 131258 mln złotych.

Wydaje się, że niebagatelną rolę, nawet ważniejszą od efektów ekonomicznych, mają niematerialne skutki działania Fundacji ^[1]. Dotyczy to wspomnianych już efektów społecznych, socjologicznych i świadomościowych ^[2]. Działalność Fundacji sprzyjała aktywizacji poszczególnych osób i całych społeczności, dopingowała do nowych działań, otwierała kolejne perspektywy i pola aktywności. Dla kręgów osób współpracujących z Fundacją stała się szkołą demokracji i samorządności. Dzięki działalności Fundacji w zakresie szkolenia ludności wiejskiej, wiele osób zdobyło wiedzę konieczną do adaptacji rolników do nowych warunków rynkowych. Szkolenia objęły także problematykę przedsiębiorczości wiejskiej i pozarolniczych form pozyskiwania dochodów ^[1, 2]. Aktywność Fundacji sprzyjała promowaniu nowych rozwiązań technicznych (sprowadzanie nowoczesnych maszyn, nowe technologie w budowie wodociągów, kanalizacji i oczyszczalni ścieków). Miała także duże znaczenie propagandowe, dowodząc, że możliwe jest skuteczne i efektywne działanie poza strukturami państwowymi. W gminach, z którymi współdziałała Fundacja nastąpiło unormowanie i uporządkowanie spraw związanych z majątkiem osób fizycznych, instytucji, przedsiębiorstw i gmin, stanem prawnym gruntów i budowli.

BIBLIOGRAFIA

1. Domański R.: Drobna przedsiębiorczość na terenie gminy. W „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich”. Ogólnopolska Konferencja IRWiR PAN. SGGW Warszawa, 7-8 paźdz. 1993.
2. Duczkowska Małysz K.: Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. W stronę wsi wielofunkcyjnej. IRWiR PAN Fundacja na Rzecz Nauki Polskiej. Warszawa 1993.
3. Fundacja Wspomagająca Zaopatrzenie Wsi w Wodę. Pięć lat działalności Warszawa. 1993 r.
4. Kamiński W, Zawadzki W.: Infrastruktura a rozwój wsi i rolnictwa. KBN Warszawa 1992, Rządowy Program Badawczy nr 0502819101.
5. Ocena grantu USAID przyznanego Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę. Warszawa 1994 r. (mat. niepubl.).
6. Rocznik Statystyczny GUS 1990. Warszawa 1990.
7. Rocznik Statystyczny GUS 1991. Warszawa 1991.
8. Rocznik Statystyczny GUS 1993. Warszawa 1993.
9. Rocznik Statystyczny GUS 1994. Warszawa 1994.
10. Wnioski kredytowe Fundacji Wspomagającej Zaopatrzenie Wsi w Wodę oraz Banku Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych Warszawa 1993 r.